

José Manuel Rúa Fernández

Centre d'Estudis Històrics
Internacionals de la
Universitat de Barcelona
(CEHI-UB)

Les herències polítiques del franquisme 40 anys després.

De l'espai públic al record personal

El fet que quaranta anys després encara estiguem parlant de carrers i cerimònies que honoren els responsables de l'esclat de la Guerra Civil i de la instauració de la Dictadura ens obliga a reflexionar sobre quina és l'herència que ens resta, a dia d'avui, del règim franquista.

La victòria de Manuela Carmena a Madrid i d'Ada Colau a Barcelona a les darreres eleccions municipals, al capdavant de candidatures lligades a l'esquerra alternativa i als moviments socials, ha suposat un canvi històric a les dues grans ciutats de l'Estat. Tanmateix, no deixa de resultar curiós que entre les seves primeres iniciatives trobem mesures relacionades amb una de les herències del franquisme: la presència simbòlica de la Dictadura als espais públics. En el cas de Madrid, per la intenció del nou govern municipal de substituir els més de 150 monuments i noms de carrers i places en homenatge a protagonistes del cop d'estat contra la II República o de la repressió franquista;¹ i en el cas de Barcelona, pel fet de no autoritzar la celebració d'una

missa al castell de Montjuïc (de titularitat municipal) el passat 19 de juliol, en commemoració de l'aixecament militar contra la República i en honor dels militars rebels morts durant la Guerra Civil.² En tots dos casos les raons jurídiques esgrimides per prendre aquestes mesures fan referència al compliment de la Llei 52/2007 (més coneguda com Llei de la memòria històrica), en reconeixement de les víctimes de la Guerra Civil i la Dictadura. Una llei aprovada fa 8 anys però que necessitava voluntat política per fer-la complir en tota la seva extensió a llocs tan emblemàtics com Madrid o Barcelona. El fet que quaranta anys després encara estiguem parlant de carrers i cerimònies que honoren els responsables de l'esclat de la Guerra Civil i de la instauració de la Dictadura ens obliga a reflexionar sobre quina és l'herència que ens resta, a dia d'avui, del règim franquista.

1 A la toponímia urbana madrilenya encara trobem referències als combatents de la División Azul, o als generals franquistes Juan Yagüe, José Enrique Varela, Fidel Dávila, Emilio Mola i Millán Astray. BORRAZ, M, «Manuela Carmena rebautizará las más de 150 calles franquistas de Madrid», *eldiario.es* (6/7/2015).

2 ANTÓN, J. «Colau prohíbe la misa en el castillo de Montjuïc por los sublevados de 1936», *El País* (16/7/2015).

Monument franquista dedicat a la Batalla de l'Ebre que és troba a Tortosa
©Memorial Democràtic

Pablo de Greiff, Relator Especial de les Nacions Unides per a la promoció de la veritat, la justícia, la reparació i garanties de no repetició

Aquest escrit no pretén fer un repàs a les conseqüències de la rebel·lió militar i la Dictadura, fet que ens obligaria a parlar de les víctimes de la guerra, la fama a la postguerra, l'endarreriment econòmic, la regressió cultural, els represaliats polítics o l'aïllament internacional d'Espanya durant el franquisme. El nostre objectiu es preguntar-nos sobre les herències polítiques del règim dictatorial que encara

són presents d'alguna manera a la societat espanyola i catalana. Una herència que analitzarem a partir de dues mirades, una d'externa i una d'interna, que ens ajudaran a entendre la manera de relacionar-nos amb el llegat de la Dictadura.

Una primera aproximació a les herències del franquisme, en aquest cas a partir d'una mirada externa, es pot fer arran de l'informe del relator especial de les Nacions Unides sobre la promoció de la veritat, la justícia, la reparació i les garanties de no repetició a Espanya, Pablo de Greiff, presentat el 22 de juliol de l'any passat.³ El relator es va entrevistar amb representants públics del govern central i de governs autonòmics, del poder judicial (Consell General de Poder Judicial) i de la societat civil (associacions de víctimes, grups de recerca...).

Al document es realitza un repàs sistemàtic dels diversos àmbits on caldria aplicar polítiques públiques per garantir l'accés a

³ GREIFF, P. de., *Informe del Relator Especial sobre la promoción de la verdad, la justicia, la reparación y las garantías de no repetición. Misión a España*. Naciones Unidas. Asamblea General. Consejo de Derechos Humanos (22 de juliol de 2014).

la veritat del conjunt de la societat, de justícia i reparació de les víctimes de violència política, i per consolidar els mecanismes que impedeixin la repetició de violacions dels drets humans. L'informe reconeix que la democràcia a Espanya es troba plenament consolidada, després d'un procés de transició on el consens polític dels principals partits va facilitar el trànsit d'un règim dictatorial a un de constitucional. Però l'escrit fa una especial incidència en les mancances institucionals a l'hora de gestionar el llegat simbòlic i material de la Guerra Civil i la Dictadura. La crítica fonamental fa referència a la fragmentació i la dispersió de les accions portades a terme fins a l'actualitat (on organismes autonòmics, entitats memorialístiques i institucions universitàries han d'omplir els buits que deixa el govern central en aquest àmbit), i als obstacles legals i jurídics per avançar en el reconeixement de les víctimes i en l'accés públic a la veritat, tal com posa de manifest la inexistència d'un cens oficial de víctimes a nivell estatal o la manca de voluntat per trobar mecanismes que anul·lin les sentències judicials adoptades en violació dels principis fonamentals del dret durant la Guerra Civil i la Dictadura.

L'informe esmenta les mancances de la llei del 2007, com és el fet de deixar la recuperació dels cadàvers de les fosses comunes localitzades en mans dels particulars o la manca de concreció amb el Valle de los Caídos, veritable símbol de les divisions provocades per la Guerra i la Dictadura. L'escrit recorda els déficits del sistema educatiu, amb manuals que encara reparteixen responsabilitats simètriques als contendents de la Guerra Civil. També s'esmenta que institucions com el poder judicial o les forces de seguretat no incorporen dins

Una primera aproximació a les herències del franquisme es pot fer arran de l'informe del relator especial de les Nacions Unides sobre la promoció de la veritat, la justícia, la reparació i les garanties de no repetició a Espanya, Pablo de Greiff

Monument El Valle de los Caídos, Madrid © Queralt Solé

dels seus processos de formació la responsabilitat d'aquestes institucions en les violacions dels drets humans durant el franquisme. Les conclusions del relator de Nacions Unides ens recorden, en definitiva, que des dels poders públics encara hi ha tasques pendents per tal de passar pàgina a nivell institucional amb l'herència de la Dictadura.

Deixant de banda les recomanacions adreçades als poders públics (especialment al govern central), a l'hora de parlar del llegat franquista a la societat ens topem de seguida amb una part de l'herència difícil de quantificar, en tractar-se d'un llegat immaterial. Aquell llegat fa referència a les idees i les cosmovisions de la gent. Això implicaria parlar de tot un univers conceptual que inclou la ideologia, l'actitud individual i col·lectiva davant dels afers públics, els rols de gènere, el paper de la religió a la societat, etc. Tanmateix, en molts casos es tracta d'idees i pràctiques profundament conservadores arrelades molt abans de la instauració de la Dictadura franquista. En aquest sentit, el règim no proposava en matèria de valors socials i familiars cap innovació, simplement

suspengué de forma dràstica la modernització que estava experimentant la societat espanyola als anys 30 (igualtat de gènere, laïcitat, extensió d'un sistema educatiu públic...) per emprendre un retorn cultural al passat, on l'Espanya dels Reis Catòlics esdevindria no només un referent històric, sinó un veritable model social. Tal com reconeixia l'exdiputat de la Lliga Regionalista i apologista de la Dictadura franquista Ferran Valls Taberner: «El lema de Calvo Sotelo y del Bloque Nacional que él había formado en su tiempo, repetición oportuna del de los Reyes Católicos: "España, unida y en orden", fue uno de los que constituyeron la finalidad del Glorioso Movimiento Nacional.»

⁴ Però deixant de banda els valors socials i familiars, quina ha estat la influència del franquisme en la configuració de la nostra cultura política en democràcia? Hi ha hagut algun tipus d'aportació política que arribi fins als nostres dies?

Evidentment no resulta fàcil concretar com els gairebé 40 anys de Dictadura han condicionat la cultura política espanyola. En l'actualitat política podem

4 VALLS TABERNER, F., «Frase profética», *La Vanguardia Española* (9/3/1939), p. 3

trobar contínues referències als dèficits democràtics del règim constitucional a Espanya vinculats amb el seu passat dictatorial.⁵ Vincles que, innegablement, han condicionat les actuals institucions polítiques. A partir d'aquí, resulta fàcil realitzar tot tipus de plantejaments contrafactuals sobre com seria la política o la societat espanyola sense el pes de l'experiència dictatorial. Resulta fàcil, però estèril. És evident que el nostre sistema de valors i les nostres institucions polítiques serien diferents, però no és missió de l'historiador explicar allò que no va succeir.

Per contra, una bona manera de copsar l'herència immaterial de gairebé 40 anys de Dictadura és a partir de les enquestes d'opinió, i entre aquestes una de les més recents i exhaustives va ser la del CIS de l'any 2008.⁶ Dels resultats d'aquest estudi (que també incloïa un apartat específic sobre Catalunya), el primer que crida l'atenció és la baixa socialització política de la ciutadania, amb respostes que posen de manifest que a casa dels entrevistats, quan aquests eren joves o nens, no es parlava de política (en un 76,5% dels casos se'n parlava poc o gens). Aquestes dades coincideixen amb el fet de no parlar gens o fer-ho molt poc sobre la Guerra Civil (74,1%) o sobre el franquisme (69,6%). Tanmateix, malgrat no parlar del tema, o justament pel fet de no parlar del tema, la majoria

5 A tall d'exemple, i en relació amb el debat polític més important que es viu a Espanya en l'actualitat, com és el procés català, trobem les paraules de dirigents polítics tan dispars com Artur Mas: «La faible tradition démocratique de l'Espagne au cours des deux derniers siècles contribue, sans nul doute, à la configuration d'un imaginaire où la séparation des pouvoirs reste fragile», MAS, A., «Pour une Catalogne libre et européenne», a *Libération* (23/3/20); o Pablo Iglesias: «Sin abrir el candado del 78, Cataluña no podrá decidir», a *La Vanguardia* (28/12/2014).

6 CIS (Centro de Investigaciones Sociológicas), *Memorias de la Guerra Civil y el Franquismo*. Estudio n.º 2.760 (abril 2008).

En l'actualitat política podem trobar contínues referències als dèficits democràtics del règim constitucional a Espanya vinculats amb el seu passat dictatorial

dels enquestats considera que el record del franquisme continua molt viu a la memòria de la població (amb una 57,5% a Espanya, que arriba al 70% en el cas de Catalunya). Aquesta absència de debat polític a l'entorn familiar, i més concretament de referències a la Dictadura, té el seu equivalent al sistema educatiu, amb pràcticament dos terços dels enquestats que afirmen que ni a la Guerra Civil ni al franquisme se'ls dedicava gaire atenció a l'escola o l'institut.

A l'hora de rememorar el franquisme, el sentiment majoritari cap a la Dictadura és el de ràbia (23,5% a España, que arriba al 33,1% a Catalunya), amb uns percentatges de simpatitzants amb el règim molt pobres, dins d'una suma on trobem nostàlgics (2,5%), orgullosos (1,2%) i gent que ho associa a un exercici de patriotisme (3,2%). Tanmateix, encara que no desperti gaires simpaties, resulta colpidor que un 58,2% dels consultats (amb una xifra molt similar a Catalunya, el 56,2%) afirmen que el franquisme va tenir coses bones i coses dolentes, sense oblidar que un 23,8% creuen que el franquisme va contribuir a la modernització econòmica del país (dada que a Catalunya és fins i tot més alta, amb el 28,1%) i que durant aquest règim hi havia més ordre i pau que ara (35,1%).

També resulta interessant comprovar com davant d'una de les conseqüències més dramàtiques de la Guerra Civil, els cossos que encara es troben a les fosses comunes, malgrat que més de la meitat de la ciutadania (50,2%) està d'acord a identificar-ne les restes i traslladar-les a un cementiri, n'hi ha més d'una quarta part (26,3%) que consideren que no s'hauria de fer res perquè és millor deixar les coses com estan. D'acord amb això, no resulta estrany trobar un 33,9% de persones que defensen que es millor oblidar-se del passat, perquè si es remogué podria tornar a repetir-se.

Sobre com gestionar el llegat de la repressió franquista, l'estudi reflecteix una profunda divisió social, amb més d'un 40% (també a Catalunya) que estan en contra de crear comissions d'investigació independents sobre les violacions dels drets humans durant la Guerra Civil i el franquisme. Amb tot, més de la meitat considera la democràcia hauria d'anul·lar els judicis polítics que van tenir lloc sota el franquisme (un percentatge que arriba al 64,9% a Catalunya) i retirar de l'espai públic tots els símbols que reten homenatge a la Dictadura (amb un 72,5% de partidaris d'aquesta mesura a Catalunya).

Amb les dades a la mà, és evident que la Dictadura no va polititzar la població en un sentit ideològic (amb l'acceptació de l'ideari nacionalsindicalista o nacional-catòlic mitjançant l'adoctrinament). Bona prova d'això és que només un 5'9% dels enquestats mantinen que en algunes circumstàncies un règim autoritari pot ser preferible a un de democràtic. Però, en canvi, sí que es pot apreciar una desconfiança prou àmplia cap als partits polítics, als quals se'ls retreuen acusacions tan significatives com que només serveixen per dividir

Encara que no desperti gaires simpaties, resulta colpidor que un 58,2% dels consultats afirmen que el franquisme va tenir coses bones i coses dolentes

la població (opinió que comparteixen el 38% dels entrevistats a Espanya i que arriba al 52,6% a Catalunya) o que són tots iguals (idea defensada per un 58% dels enquestats a Espanya i pel 65,2% a Catalunya). El resultat final d'aquesta línia de pensament ens porta a la màxima expressió del llegat polític del franquisme, la vella —i, d'acord amb l'estudi, no tan vella— idea que és millor no ficar-se en política. Idea que subscriuen més del 41% dels enquestats a Espanya i més del 51% a Catalunya. Així doncs, i deixant de banda les tasques pendents dels poders públics en matèria de reparació i reconeixement de les víctimes, aquest seria el gran llegat de la Dictadura: una desconfiança cap a la política, i més concretament cap a la implicació política, que sintonitza, malauradament, amb les paraules del periodista i addicte al règim Francisco de Cossío, qui apuntava que «hasta que un día el buen español salga a la calle y diga para sí “hoy no tengo ganas de discutir de política”, se habrá conseguido poco».